

ІСТОРІЧНІ НАУКИ

УДК 316.347:340.13(477)

*Дєдуш О.В.,
провідний етнолог у ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України*

ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано основні нормативно-правові акти України, де було згадано поняття «національна ідентичність» та змістовно близькі до нього терміни. Досліджено контекст вживання вищезгаданого словосполучення та його еволюцію у зіставленні зі змінами у суспільно-політичному житті України.

Ключові слова: українська національна ідентичність, нормативно-правові акти України, законодавство України, націогенез, українська термінологія.

Вперше термін національна ідентичність в офіційних нормативно-правових актах України було вжито у Заяві Верховної Ради УРСР «Щодо заяви румунського парламенту «Про пакт Ріббентропа - Молотова і його наслідки для Румунії»» від 05 липня 1991 р. В ній засуджувались спроби посткомуністичного румунського режиму піддати сумніву належність Україні територій «української частини Бессарабії та Північної Буковини», а національну ідентичність українців згадано у контексті її життєздатності навіть в умовах окупації українських земель різними державами. [6]

Значна термінологічна непослідовність спостерігається в міжнародних договорах укладених Україною. У період з 1993 по 2017 рр. українська версія документів містить термін «ідентичність» в двосторонніх угодах у сфері культури та етнополітики з Туреччиною [19], Словаччиною [2], Румунією [4] та Естонією [15]. Натомість в угодах з Узбекистаном [21], Польщею [20], Ізраїлем [16], Болгарією [1] та Угорщиною [7] вживається поняття «національна самосвідомість».

Першою з юридичної точки зору важливою подією для поняття «національна ідентичність» стало його включення до новоприйнятого Сімейного Кодексу України, де у статті 283 було зазначено про право всиновленої іноземцями дитини зберігати свою національну ідентичність [18]. Через рік у Постанові Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004 - 2010 роки» мову названо «важливим показником національної ідентичності». [14]

Події кінця 2004 р. дали старт новому українському політичному курсу, який полягав у

орієнтації на євроатлантичні структури, відповідно зросла частотність вживання понять, які функціонували у законодавстві країн ЄС, США та інших державах, зокрема мова йде і про «національну ідентичність». Приміром у 2005 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», в якому окреслено потребу «збереження селянства як носія української ідентичності» [5]. У посланні Президента України до Верховної Ради України від 9 лютого 2006 р. термін «національна ідентичність» у відношенні до українців згадується двічі, крім цього згадуються поняття «радянська ідентичність», «традиційна ідентичність», «ідентичність за мовою» [10]. Варто згадати, що у прийнятій у тому ж 2006 р. «Державній програмі співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року» [2] розмежовано поняття «національно-культура самобутність» та «етнічна ідентичність», ймовірно це було зроблено з позицій етатистського підходу до нації.

Тривалий час національну ідентичність українців у нормативно-правових актах України згадували у контексті її буття та потреби збереження без конкретизації заходів у цьому напрямі. На початку 2008 р. виходить розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення пріоритетів діяльності центральних органів виконавчої влади на 2008 рік», де ключовим елементом усвідомлення української національної ідентичності серед молодого покоління названо адекватну концепцію підручника з історії України [13]. У кінці цього ж року відбувається, назвемо це «політична ідеологізація» терміну «національна ідентичність», оскільки вперше до парламентської коаліційної угоди було включено пункт про

потребу «посилити захист української національної та духовної ідентичності та національної пам'яті» [22].

У 2009 р. відбулись парламентські слухання на тему «Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження» [12], у ході яких чи не вперше в історії України було комплексно піднято проблему стану ідентичності українців, що за участі наукової спільноти було активно висвітлено в наукових публікаціях та українських медіа.

Після обрання президентом України проросійського В. Януковича, риторика про потребу зміцнення національної ідентичності переходить у декларативну фазу, але тим не менше продовжує фігурувати в офіційних документах. Зокрема у посланні Президента України До Українського народу від 3 червня 2010 р., Янукович говорить про потребу «зміцнення національної ідентичності української політичної нації» та «розвитку соціокультурної ідентичності» [8]. У зверненні Януковича до Верховної Ради «Модернізація України — наш стратегічний вибір» за 2011 р. згадано про необхідність пошуку «оптимальної та прийнятної моделі національної ідентичності» [9], де підкреслювалась нібито значна культурно-мовна фрагментарність України. На практиці проросійська кліка В. Януковича не лише своїми цілеспрямованими заходами сприяла послабленню української національної ідентичності, а й створила сприятливий клімат для деструктивної регіоналізації України, а в її рамках почати штучне оформлення, за сприяння російської інформаційної експансії, ворожих до української національної регіональних ідентичностей на основі політичних кліше та міфів. Загалом в період з 2010 по 2013 рр. найчастіше словосполучення «національна ідентичність» фігурує у проектах законів поданих опозиційними депутатами з націоналістичного та націонал-демократичного таборів.

Після трагічних, але переломних для держави подій зими-весни 2014 р. відкривається новий етап для поняття «національна ідентичність» в українському законодавстві. Як реакція на ворожі дії Російської Федерації, Верховна Рада України у червні 2014 р. приймає Заяву

Список використаних джерел:

1. Декларація Міністра закордонних справ України Геннадія Удовенка і Міністра закордонних справ Республіки Болгарія Георгія Піринського від 20.11.1995 р.
2. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 р. № 1034

«Про утиски та недотримання прав українців у Росії та невідкладні заходи щодо задоволення національно-культурних та мовних потреб закордонних українців». Цей документ став фактично першим, де іноземний, а саме російський режим в особі В. Путіна, названо таким, що загрожує українській національній ідентичності [11]. У 2017 р. термін чи не вперше був використаний у нормативно-правових актах, які стосуються військової сфери держави. В Указі Президента України «Про День Десантно-штурмових військ Збройних Сил України» йдеться мова про «відродження національної військової ідентичності» [23]. У 2018 р. у рішенні Верховного суду України про скасування відверто антиукраїнського закону «Про засади державної мовної політики», головним аргументом за позбавлення повноважень місцевих органів самоврядування надавати тій чи іншій мові статус регіональної, названо важливість централізованої державної мовної політики як гарантії «утвердження та збереження ідентичності української нації» [17].

Термін «національна ідентичність» стає все більш популярним у нормативно-правовій базі України, оскільки є більш універсальним як для індивідуального, так і групового співвіднесення до своїх носіїв за його найближчі аналоги. Проте як і в українській науці, ряд нормативно-правових актів містять поруч з поняттям «національна ідентичність», такі терміни як «національна самобутність», «національна самосвідомість», «національна свідомість», часто вживаючись в одному переліку. У значному масиві українських законів та регуляторних актів словосполучення «національна ідентичність», доповнене означеннями «соціальна», «культурна», «етно-», тощо, що породжує певний перекіс у його смисловому наповненні, адже соціальний, культурний та етнічний елементи є невід'ємними складовими будь-якої національної ідентичності. Таким чином українське законодавство потребує термінологічно-понятійного унормування вжитку терміну «національна ідентичність» та його аналогів задля зростання власної юридичної конкретності та відповідності правової системи європейським стандартам.

3. Договір між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Словацької Республіки про співробітництво в галузі культури від 23.01.1996 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_028
4. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією (Договір ратифіковано Законом N 474/97-ВР від 17.07.97)
5. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 № 2982-IV
6. Заява Верховної Ради Української РСР від 05.07.1991 № 1304-ХІІ «Щодо заяви румунського парламенту "Про пакт Ріббентропа - Молотова і його наслідки для Румунії» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 36, с. 475
7. План співробітництва між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством національної культурної спадщини Угорської Республіки на 2005 - 2008 роки від 10.02.2005 р.
8. Послання президента Віктора Януковича до українського народу від 3.06.2010 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/3/5106277/>
9. Послання Президента України до Верховної Ради України 2011 рік «Модернізація України — наш стратегічний вибір» від 07.04.2011
10. Послання Президента України до Верховної Ради України. Доповідь «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році» від 09.02.2006
11. Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про утиски та недотримання прав українців у Росії та невідкладні заходи щодо задоволення національно-культурних та мовних потреб закордонних українців» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 29, с. 954
12. Постанова Верховної Ради України Про проведення парламентських слухань на тему: «Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 46, ст.716) { Із змінами, внесеними згідно з Постановою ВР N 1716-VI (1716-17) від 06.11.2009 }
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення пріоритетів діяльності центральних органів виконавчої влади на 2008 рік» від 5.03.2008 N 423-р
14. Постанова Кабінету міністрів України від 2 жовтня 2003 р. N 1546 «Про затвердження Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004 - 2010 роки» Постанова, Заява від 17.06.2014 № 1331-VII
15. Програма співробітництва між Міністерством культури України і Міністерством культури Естонської Республіки на 2017-2021 роки від 03.04.2017
16. Протокол спеціальних заходів у галузі освіти на виконання Угоди між Урядом України і Урядом Держави Ізраїль про співробітництво у галузі культури і освіти від 16.06.1994 р.
17. Рішення Конституційного суду України У справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про засади державної мовної політики" м. Київ 28 лютого 2018 року N 2-р/2018 Справа N 1-1/2018
18. Сімейний Кодекс України від 10.10.2002 № 2947-III ст.283 п.6
19. Спільне комюніке Президентів України і Турецької Республіки від 30.05.94 р.
20. Угода про принципи співробітництва між Україною та Республікою Польща по забезпеченню прав національних меншин від 01.02.1994 р.
21. Угода про принципи співробітництва між Україною та Республікою Узбекистан в забезпеченні прав національних меншин від 20.02.1993 р.
22. Угода про створення Коаліції "Національного розвитку, стабільності та порядку" від 17.12.2008.
23. Указ Президента України «Про День Десантно-штурмових військ Збройних Сил України» від 21 листопада 2017 року N 380/2017

Дедуш А.В.

ПОНЯТИЕ «НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ» В НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТАХ УКРАИНЫ

В статье проанализированы основные нормативно-правовые акты Украины, где было упомянуто понятие «национальная идентичность» и близкие по существу к нему термины. Исследованы контекст употребления вышеупомянутого словосочетания и его эволюцию в сопоставлении с изменениями в общественно-политической жизни Украины.

Ключевые слова: украинская национальная идентичность, нормативно-правовые акты Украины, законодательство Украины, нациогенез, украинская терминология.

Diedush O.

THE TERM “NATIONAL IDENTITY” IN THE LAWS AND REGULATIONS OF UKRAINE

The article is devoted to analysis of the main laws and regulations of Ukraine, where the term "national identity" and essentially similar terms to one are mentioned in. The context of the use of the aforementioned word combination and its evolution were researched in relation to changes in the social and political life of Ukraine.

Keywords: Ukrainian national identity, laws and regulations of Ukraine, legislation of Ukraine, nation-building, Ukrainian terminology.